

mányos társadalmi-lélektani regény konstruktív alapelveinek spontán felbomlása révén születik meg.” (Itt jegyzem meg zárójelben, hogy a felismerés hatását, súlyát csak növeli, hogy Esti életfilozófiája Édes Annát, a „legtudatlanabb” hőst középpontba állító regény után teljeseedik ki, szinte robbanásszerűen. Ez azonban nem mond ellent a folyamatszerűségnek, hiszen Édes Anna, még ha ösztönösen is, a Kosztolányi-hősök végső erőfeszítéseként a *tett* legmagasabb fokát, a véres gyilkosságot választja.)

Hima Gabriella friss, újszerű meglátásaival gazdagította a Kosztolányi-regények értelmezését, az eddigi interpretációkat is figyelembe véve rajzolta meg azt a folyamatot, amelyet az író egzisztenciális regényeivel végigjárt, s melynek végpontja a káosz, „a világ örvénylő káosza”, melyben a tett vállalása helyett a tett tagadásával vagy színlelésével lehet csak boldogulni. Mondanunk sem kell, egy jó adag ironia munkál Kosztolányi e meglátásában, s ez az ironia az *Esti Kornél* soraiból is folyton ki-kicsap. Így vált át az író sztoicizmusa ironikus sztoicizmusba, ennek peremén pedig a regényformába vetett hit is fonákjára fordul. Nemcsak cselekvő hős, regény sincs a Kosztolányi-pálya további részében.

A dolgozat kézírata 1984-ben készült el, az utószó pedig, amely az újabb szakirodalmat kíséri figyelemmel, 1989-ben íródott. Csak sajnálhatjuk, hogy a szerző Király István *Vita és vallomás* című kötetén, valamint *A rejtőzködő Kosztolányi* című tanulmányköteten kívül nem vett tudomást pl. Bori Imre Kosztolányi-monográfiájáról (1986) – annál is inkább, mivel a *Fridolin és testvérei* című kötet Kosztolányi-tanulmányára több helyütt is hivatkozik.

HARKAI VASS Éva

KELET-EURÓPAI SORSMINTA

Grendel Lajos: *Einstein harangjai* (Abszurdisztáni történet). Kalligram Kiadó, Pozsony, 1992

Grendel Lajos szlovákiai magyar író pályafutása mindennél élesebben tükrözi, hogy civil emberként is mennyire lehetetlen magunkat a világ e tájkának abszurd történései, a kelet-európai kommunista, majd anarchikussá vált rendszerek értelmetlen eseményei alól kivonni. Grendel teljességében apolitikus író volt, hogy aztán a kisebbségi jog- és helykeresés időszakában mégis közéleti szerepben tűnjék fel. Ezt az időszakot – az értelmiségi-írói szerepvállalás létfontosságú kérdéseit – írja le és vizsgálja 1991-ben napvilágot látott, *Elszigeteltség vagy egyetemesség* című tanulmánykötetében, míg az *Einstein harangjai* című legújabb kötetét a problematika regényszerű feldolgozásának tekinthetjük.

Az *Einstein harangjai* egy jellegzetesen kelet-európai történetet mutat be. Bár egyértelműen Csehszlovákiához kötődik, az ottani és akkori (a nyolcvanas évek végén megdőntött kommunista) rendszer alattól szól, megtörténhetett a világ bármely diktatúrájában, olyan rendszerekben, melyek nem a természetes emberi logika, hanem a hatalmat szentesítő abszurd elvek alapján működtek és működnek részben ma is. Ezek a társadalmak tartoznak Abszurdisztán fogalomköréhez.

Az abszurdisztáni emberélet egyik legjellemzőbb vonása a teljes irányítottság, azaz az egyéni gondolkodásmód és életszervezés tiltottsága. A cél: az egyén mind teljesebb

ellenőrzése. Ennek következtében az ember (a felnőtt polgár) a mesterséges kiskorúság (egyenlő rabság) állapotába kényszerül: "boldog tudatlanságba", miként a történet elbeszélőjének keserű-ironikus értékelése hangzik. „Ebben a világban csak úgy lehet boldogulni, ha mást gondolsz, és mást mondasz. Sose azt mondd, amit gondolsz, hanem mindig az ellenkezőjét, mert ha nem így teszel, börtönbe csuknak” – szól az apai jótanács ebben az országban, hiszen az egész társadalom legfontosabb működési elve épp ez: a hazugság. „Nem szeretem a hívő marxistákat, mert képtelenek arra, hogy megtartsák a hatalmat. Útban vannak, aztán csak tankokkal tudunk megszabadulni ezekről az idealistáktól. Neked szintén megmondhatom, fiam, hogy már régóta nem hiszek a marxizmusban én sem” – utal a regény egy másik szereplője, a tekintélyes párt-funkcionárius is a hazugság lényegi szerepére.

Az *Einstein harangjainak* főhőse és elbeszélője egy fiatal és értelmiségi férfi. Már mindennemű rendszerből és rendszerváltásból kiábrándultan, a közösségi élet perifériáján (állatgondozóként és bolondok barátjaként) visszatekint élete elmúlt szakaszára. Eleettörténete, melyre egy kívülálló hűvösségével tekint, mintaszerűen kelet-európai. Gyermekkorában a tanító néni lelkes meséit hallgatja, amely mesék azonban nem törpékről vagy boszorkányokról szólnak (ezek a burzsoá társadalmakban szokványos „romlott” mesék szereplői), hanem Leninről, aki „felszabadított minden dolgozó embert, lélekben még azokat is, akiket testi valójukban még nem, mert egy darabig még a kapitalisták gyötrik és kizsákmányolják őket. . .” Az effajta „megrendítő” mesék hallatára Ferkó elhatározza, hogy nem a „jövő mérnöke” lesz, miként azt a tanfelügyelő elvtárs ajánlja, hanem csakis Lenin (nem Lenin elvtárs, merthogy az elvtársak vörösök, s azokat nem szereti az apja), kinek még túlvilági hangját is hallani véli ebben a felfokozott lelkiállapotban. Amikor elhatározásáról tudomást szereznek az elvtársak, jutalmul fogadják őt a városi nemzeti bizottság elnöke, az osztály pionírvezetőjévé nevezik ki, apját pedig műhelyvezetővé teszik meg, s természetesen beléptetik a pártba. „Bezupáltunk”, jellemzi majd később lehetetlen helyzetüket apja keserű szóhasználatával élve. A főhős-elbeszélő életének, pályafutásának további alakulása is megfelel a szocialista sablonnak. Egyetemre jár, elmerül Marx és Lenin műveinek tanulmányozásában, amit a teljes kiábrándulás követ. Jellemző, hogy házassági ajánlatát is párttagsági könyvecskével kénytelen biztosítani. „A lányom boldogságát akkor garantáld, ha belépsz a pártba” – mondja leendő apósa, a körzeti párttitkár, akinek segítségével vezetői állást kap egy varrodának álcázott kutatóintézetben, az AKI-ban (a SzLP KB Anabázisvizsgáló Kutatóintézete, röviden AKI, értsd úgy, hogy SEMMI). Itt Péter cár fedőnéven soha semmire sem használt (hiszen az egész intézet csak a tudósok fogva tartására és ellenőrzésére szolgál) tudományos dolgozatokat hallgat és vitat meg munkatársaival, akik úgyszintén valamilyen gügye fedőnévre (Svátóvár Ember, Gamma-sugár, Nettiták hercege, Mikrofil stb.) hallgatnak. Felesége hívő és naiv marxista (abban a hiszemben, hogy egy bolgár elvtárs kéziratait olvassa, még Goebbels beszédeiért is lelkesedik), egy tyúkfarm laboratóriumában dolgozik, ahol a gyalágyult kísérleteket végeznek szegény tyúkokon. Mire is hasonlítana egy tyúktelep, amikor egész Abszurdisztán, az egész társadalmi rendszer egy valóságos tébolyda, ahol a kiszolgáltatott-tehetetlen kisember, az alattvaló az örült kísérletek szenvedő alánya? Nem véletlenül hangzanak el főhősünk (főhős, avagy esetleg szereplő?) szájából a „pokol kapujából” ismert mondatok: „aki az AKI-ba belépett, jobban teszi, ha fölhangy minden reménnyel”. Ebben a világban a klasszikus értelemben (két emberpár magánéletként) felfogott házasság is lehetetlen, hiszen a párt ott ügyködik (ellenőrizni még az intim életet is!) mindenütt. „Egyszer, amikor már testem-lelkem unta a misszionárius pózt, s egy kis fantáziálásra biztattam

páromat, Zsófi felháborodottan mondott nemet. Érvélese pedig enyhén szólva, meg-hökkentett. – A párt bizonyára nem helyeselné – mondta. – A párt tarózkodásra int a perverzioktól” – mutatja be a narrátor az ellenőrzöttség állapotának egyik legkirívóbb példáját. Nem múlik el sok idő, s rájön, a „legtöbb, amit az ember az étlettől kaphat, a tudatlanok boldogsága. Ennél többre törekedni játék a pokol tüzevel”. Bensőjében azonban „tektonikus erők” működnek. Utolérhetetlen Énje (természetes valója, lelki-ismerete) már nem Lenin, hanem Einstein (nem véletlen a Lenintől Einsteinig vezető út sem) személyében inkarnálódik számára, s lépten-nyomon szembesíti a rendszer visszásságaival, a világ abszurdításával és természetesen önnön gyávaságával, kicsinységével, hogy aztán már végül eszeveszetten (vész)harangozzék mindenkiért, egész Abszurdisztán álomból való felriasztása céljából. Jellemző, hogy a főhős elbeszélését eme történeésekről pusztá hallucinációnak tekinti mindenki. Kiábrándulása, bukása (a társadalmi hierarchiában való lecsúszása), végső megnyugvása és magára találása (kivonul az élet zajos tartományaiból) is tipikus kelet-európai: szájalmas, komikus, jót nevet-hetnének rajta, ha nem a közelmúlt (mindannyiunk közelmúltjának) legteljesebb valósága volna.

Bár egyetlen ember sors történetét vetíti elénk az író, egy egész térség világa, valósága bontakozik ki előttünk általa. A kelet-európai abszurd rendszerek működési mechanizmusát leplezi le, bemutatja részeit, rekvizitumait, frázisait. Semmit és senkit sem kímél. Szembesít bennünket hibáinkkal, gyávaságunkkal, tunyaságunkkal, hiszen a legtöbb kelet-európai ember tehetetlen szemlélője, komikus figurája vagy épp aktív tagja volt Abszurdisztánnak. Grendel Lajos hőse azonban a rendszerváltásban, az új hatalomban sem hisz, hiszen a lényeg nem változott, csak a feliratok. Az AKI-ból JÖKI, Microfilből Sztavroginovics Trofim lett. Ismét hatalomról van szó, mely mindenkitől állásfoglalást (értsd: hűséget) követel. Ebben a világban, amelyben nem lehet pontosan tudni, hogy ki a „mi” és ki az „ők”, de aki nem „mi”, az ellenség, főhősünk végleg talajtalanná válik. Ebből az újabb tébolydaserű állapotból már nem kíván részt vállalni. Ehelyett elmegy az állatkertbe gondozónak, mivel a tényleges állatgondozók pártot alapítottak vagy elmentek politikusnak. . . Az állatkertben egyébként is csak a sakálók harapásától kell tartani.

Grendel Lajos Einstein harangjai című könyve szórakoztató olvasmány minde-nekelőtt. Fejezetei frappáns történetek, melyek azonban nem szerveződnek teljes értékű regénnyé. S amikor a regénnyé minősülés értékét kérjük számon az írótól, nem csupán formai hiányosságokra gondolunk. Míg korábbi művében elmélyül benne, addig az *Einstein harangjaiban* a problematika felszínén marad, egy volt s bukott világ, a vele járó magatartás kritikájának (regényének) csupán a mintáját állítja elénk.

BENCE Erika

SZAKEMBERNEK, LAIKUSNAK

Magyarország bibliográfiája 1712–1860. VIII. Függelék. Nyomda- és kiadástörténeti mutató. Szerk. V. Ecsedy Judit. OSZK, Budapest, 1991

Sándor István, Wallaszky Pál, Jankovits Miklós és Szabó Károly nevét említve a retrospektív bibliográfia kialakulás történetét idézzük meg. Sándor István *Magyar könyveshá-*